

Bruksela, 7 listopada 2025 r.
(OR. en)

14747/25

CULT 109
CULT HERIT 20
AUDIO 95
RELEX 1377
COHOM 158
SOC 717
JEUN 219
DIGIT 213
RESUA 29
EDUC 409

NOTA

Od:	Sekretariat Generalny Rady
Do:	Komitet Stałych Przedstawicieli / Rada
Dotyczy:	Projekt konkluzji Rady w sprawie strategicznej roli kultury, dziedzictwa kulturowego i utworów audiowizualnych w obronie europejskich wartości i odporności demokratycznej – <i>Zatwierdzenie</i>

Komitet ds. Kultury przeanalizował projekt konkluzji na powyższy temat. Tekst przedstawiony w załączniku cieszy się poparciem wszystkich delegacji.

Komitet Stałych Przedstawicieli jest proszony o potwierdzenie, że osiągnięto porozumienie w sprawie załączonego tekstu, i o przedłożenie go Radzie (ds. Edukacji, Młodzieży, Kultury i Sportu) do zatwierdzenia na posiedzeniu 28 listopada 2025 r., a następnie do publikacji w *Dzienniku Urzędowym Unii Europejskiej*.

**Projekt konkluzji Rady w sprawie strategicznej roli kultury, dziedzictwa kulturowego
i utworów audiowizualnych w obronie europejskich wartości i odporności demokratycznej**

RADA UNII EUROPEJSKIEJ,

PRZYPOMINAJĄC, ŻE:

1. Fundamentem Unii Europejskiej jest zbiór wspólnych wartości, do których należą poszanowanie godności osoby ludzkiej, wolność, demokracja, praworządność, równość oraz poszanowanie praw człowieka, w tym praw osób należących do mniejszości¹.
2. Społeczeństwa demokratyczne opierają się na uczestnictwie i zaangażowaniu obywatelskim i chronią prawa podstawowe obywateli, w tym wolność wypowiedzi.
3. Fundamentalna rola kultury została wyraźnie uznana w prawie pierwotnym UE i w Powszechnej deklaracji praw człowieka (PDCP)², a uczestnictwo w życiu kulturalnym społeczności i obcowanie ze sztuką mogą odegrać kluczową rolę we wspieraniu pokoju.
4. Kultura, dziedzictwo kulturowe i utwory audiowizualne³ mają wartość immanentną i przyczyniają się w zasadniczy sposób do spójności społecznej i dialogu społecznego, m.in. dlatego, że potęgują doświadczanie wspólnych wartości i poczucie przynależności.
5. Cechą charakterystyczną kultury i dziedzictwa kulturowego jest nie tylko różnorodność, ale także tworzenie poczucia wspólnoty, wspólna historia i pamięć zbiorowa, które wzmacniają w całej Europie więzi, wzajemne zrozumienie i wartości.

¹ Art. 2 TUE.

² W szczególności art. 3 TUE i art. 27 PDPC.

³ Sektor kultury i sektor kreatywny zdefiniowano w rozporządzeniu (UE) 2021/818 z dnia 20 maja 2021 r. ustanawiającym program „Kreatywna Europa” (2021–2027) i uchylającym rozporządzenie (UE) nr 1295/2013. Utwory audiowizualne obejmują w szczególności filmy pełnometrażowe, seriale telewizyjne, filmy dokumentalne, filmy animowane i gry wideo.

6. Uczestnictwo i zaangażowanie obywatelskie przyczyniają się do utrzymania wartości europejskich, a kultura i dziedzictwo kulturowe odgrywają aktywną i kluczową rolę w tym kontekście, zarówno ze względu na swoją immanentną wartość, jak i jako ważne filary społeczeństw demokratycznych i przysługujących obywatelom UE praw podstawowych.

UZNAJĄC⁴:

7. Program strategiczny Rady Europejskiej (2024–2029)⁵, w którym ustanowiono priorytet promowania różnorodności kulturowej i dziedzictwa kulturowego z myślą o obronie wartości europejskich w UE w wolnej i demokratycznej Europie.
8. Rezolucję Rady w sprawie planu prac UE w dziedzinie kultury na lata 2023–2026⁶, w której podkreślono zasadniczą rolę różnorodności kulturowej w promowaniu i ochronie praw człowieka oraz w pozytywnej transformacji społecznej, a także wezwano do podjęcia działań na rzecz ochrony dziedzictwa.
9. Konkluzje Rady z dnia 21 czerwca 2021 r., w których określono podejście UE do dziedzictwa kulturowego podczas konfliktów i kryzysów, oraz konkluzje Rady z dnia 21 maja 2014 r., w których zwrócono uwagę na potencjał kultury i dziedzictwa kulturowego jako wspólnego zasobu strategicznego dla kształtowania społeczeństwa⁷.
10. Rezolucję Parlamentu Europejskiego z dnia 20 października 2022 r. w sprawie solidarności kulturalnej z Ukrainą i wspólnego mechanizmu reagowania kryzysowego na rzecz odbudowy życia kulturalnego w Europie kładącą nacisk na potrzebę wsparcia i solidarności względem ekosystemu kultury w Ukrainie oraz na znaczenie wspierania odporności i odbudowy pokryzysowej całego ekosystemu kultury UE⁸.

⁴ Teksty prawne i dokumenty programowe mające znaczenie dla niniejszych konkluzji wymieniono w załączniku.

⁵ EUCO 15/24, załącznik.

⁶ Rezolucja Rady w sprawie planu prac UE w dziedzinie kultury na lata 2023–2026 (Dz.U. C 466 z 7.12.2022).

⁷ Zob. 9837/21 i 2014/C 183/08.

⁸ Zob. 2022/2759(RSP) https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2022-0374_PL.html.

DOSTRZEGAJĄC, ŻE:

11. W obecnej sytuacji geopolitycznej, charakteryzującej się niepewnością i licznymi zagrożeniami dla krajów europejskich, nie możemy uznawać europejskich wartości, demokracji i sposobu życia za oczywistość, musimy natomiast aktywnie zapewniać obronę, ochronę i promowanie tego, za czym opowiada się Europa.
12. Kultura pozostaje podstawą europejskich społeczeństw, a Europejczycy, pytani o to, co wzmacnia poczucie wspólnoty, na pierwszym miejscu, obok wspólnych wartości i wspólnej historii, wymieniają kulturę⁹.
13. Różnorodność kulturowa i językowa oraz dziedzictwo kulturowe i językowe są kluczowe dla wzmocnienia odporności demokratycznej oraz demokratycznego uczestnictwa i zaangażowania.
14. Prawa kulturalne mają zasadnicze znaczenie dla pluralistycznej, inkluzywnej i demokratycznej Europy. Uczestnictwo w działaniach kulturalnych przyczynia się do wzmocnienia demokracji, gdyż otwiera przestrzeń dla wszystkich i skłania do zaangażowania obywatelskiego, buduje zaufanie i wzmacnia wartości obywatelskie i demokratyczne¹⁰. w tym kontekście działania dotyczące pamięci o przeszłości oraz krytyczna refleksja na temat europejskiej pamięci historycznej są niezbędne, aby pogłębić wiedzę obywateli, w szczególności młodych ludzi, o wspólnej historii i wspólnych wartościach, stanowiących fundament wspólnej przyszłości.
15. Uczestnictwo w działaniach kulturalnych znacznie poprawia również, zarówno w wymiarze indywidualnym, jak i zbiorowym, zdrowie psychiczne i dobrostan psychiczny, dzięki czemu w obliczu niepewności i zagrożeń dla naszych wartości społeczeństwa są bardziej odporne i zorientowane na wspólnotę.
16. Europejska Stolica Kultury i działania na rzecz znaku dziedzictwa europejskiego pokazują, w jaki sposób uczestnictwo obywateli w kulturze i ich interakcje w tej dziedzinie przekształcają przestrzeń publiczną w bardziej dynamiczne i rozwijające się społeczności oraz zwiększają poczucie wspólnoty wśród obywateli.

⁹ W specjalnym badaniu Eurobarometr 562 opublikowanym 8 maja 2025 r. kultura, wartości i historia to trzy główne czynniki postrzegane jako najsilniej zwiększające poczucie wspólnoty wśród obywateli UE (29 % respondentów stwierdziło, że to kultura przede wszystkim tworzy poczucie wspólnoty, 26 % jako czynnik dominujący wskazało wartości, natomiast 24 % za czynnik podstawowy uznało historię – por. s. 18).

¹⁰ „Culture and Democracy: the evidence” – niezależne sprawozdanie sporządzone na zlecenie Komisji Europejskiej, 2023.

17. Instytucje i przestrzenie kulturalne, takie jak ogólnodostępne biblioteki, odgrywają kluczową rolę w stawianiu czoła wyzwaniom społecznym związanym z ochroną demokracji poprzez wspieranie świadomego obywatelstwa, umiejętności rozumienia i tworzenia informacji, aktywności obywatelskiej i włączenia społecznego.
18. Kultura i utwory audiowizualne wpływają na normy i postawy, jakie przyjmują obywatele, w tym dzieci i młodzież. W tym kontekście szczególnie ważny jest dostęp do umiejętności korzystania z mediów i do różnorodnych wielojęzycznych treści wysokiej jakości.
19. Kultura, dziedzictwo kulturowe i utwory audiowizualne mogą wносить wkład w wartości europejskie, odporność demokratyczną i budowanie pokoju oraz zapewniać forum demokratycznej debaty i aktywności obywatelskiej, jeżeli są oparte na wolności artystycznej, różnorodności kulturowej i językowej oraz wolności wypowiedzi.
20. Rola kultury i dziedzictwa kulturowego w promowaniu demokratycznych społeczeństw w wiarygodny i różnorodny sposób zajmuje również istotne miejsce w międzynarodowych stosunkach i partnerstwach UE w dziedzinie kultury, ponieważ różnorodność kulturowa UE wzbogaca wkład kulturalny innych części Europy i świata i sama z niego czerpie. Dialog międzykulturowy wzmacnia spójność społeczną i uczestnictwo społeczne.
21. Ochrona dziedzictwa kulturowego to wyzwanie globalne. Nie tylko wojna i inne umyślne działania, lecz także kryzysy i konflikty mogą prowadzić do utraty dziedzictwa kulturowego, zarówno w wyniku zniszczeń, jak i grabieży i szabrownictwa. Nielegalny handel dobrami kultury powoduje utrwalenie procesu utraty tożsamości kulturowej, który wiąże się z utratą dziedzictwa kulturowego w poszczególnych państwach i społeczeństwach pochodzenia. W tym kontekście współpraca międzynarodowa w zakresie zapobiegania szabrownictwu i nielegalnemu handlowi oraz zwalczania tych zjawisk, a także współpraca w zakresie ochrony i odtwarzania dziedzictwa kulturowego mogą przyczynić się do długotrwałego pokoju poprzez wzmocnienie wspólnego dziedzictwa, tożsamości kulturowej, zaufania i wspólnej historii.

22. Tożsamość kulturowa jest obecnie celem umyślnych ataków: od zagrożeń fizycznych – także wojskowych – przez zagrożenia hybrydowe aż po dezinformację, i ataki te stają się coraz ważniejszym elementem strategii politycznych i wojskowych, zarówno w warunkach pokoju, jak i podczas konfliktów.
23. Celowe fizyczne niszczenie obiektów kultury w Ukrainie i fałszywe narracje na temat tego kraju nadal stanowią poważne zagrożenie dla ukraińskiej tożsamości i dla dziedzictwa kulturowego w Ukrainie.

Z ZADOWOLENIEM PRZYJMUJE:

24. Środki i inicjatywy podejmowane przez UE i jej państwa członkowskie w celu promowania różnorodności kulturowej i ochrony europejskiego dziedzictwa kulturowego przy jednoczesnym podnoszeniu świadomości na temat strategicznego znaczenia kultury, dziedzictwa kulturowego i utworów audiowizualnych w budowaniu odporności demokratycznej.

ZWRACA SIĘ DO PAŃSTW CZŁONKOWSKICH, BY NA ODPOWIEDNIM SZCZEBLU:

25. Podjęły niezbędne działania w celu ochrony wartości, tożsamości i pamięci zbiorowej poprzez promowanie kultury we wszystkich jej formach oraz poprzez ochronę dziedzictwa kulturowego Europy.
26. Uznały, że odporność kulturowa wymaga silnego, dynamicznego społeczeństwa obywatelskiego, przestrzeni społeczeństwa obywatelskiego i uczestnictwa obywatelskiego, opartych na poszanowaniu różnorodności kulturowej i językowej oraz wolności artystycznej.
27. Rozważyły, w jaki sposób dalej promować dostęp obywateli, w tym dzieci i młodzieży, do wielojęzycznych treści europejskich, w tym do zdigitalizowanych zasobów dziedzictwa kulturowego¹¹, oraz ich wyszukiwalność i możliwość ponownego wykorzystywania, przy jednoczesnym zapewnieniu wysokiego poziomu ochrony małoletnich.

¹¹ Np. poprzez portal Europeana i wspólną europejską przestrzeń danych na potrzeby dziedzictwa kulturowego.

28. Nadal promowały dostęp obywateli do działań kulturalnych i uczestnictwo w nich, a tym samym zwiększały demokratyczne uczestnictwo i zaangażowanie na poziomie indywidualnym i zbiorowym.
29. W dalszym ciągu wzmacniały kluczową rolę instytucji kultury w zapewnianiu dostępu do wiedzy, informacji i doświadczeń oraz jako forum krytycznego myślenia i dialogu.
30. Nadal włączały kulturę i infrastrukturę kulturalną (np. archiwa, biblioteki, repozytoria, muzea, kina, budynki, w tym obiekty, zabytki i przestrzenie sakralne) do planowania gotowości na wypadek sytuacji kryzysowej w odniesieniu m.in. do zagrożeń dla bezpieczeństwa, na przykład poprzez systemy obronne, plany ewakuacyjne, ocenę i mapowanie ryzyka, planowanie reagowania kryzysowego czy dokumentowanie i digitalizację dziedzictwa kulturowego i jego zachowanie za pomocą środków cyfrowych do celów odbudowy w przypadku szkód, z uwzględnieniem podatności obiektów archeologicznych na zagrożenia.

ZWRACA SIĘ DO PAŃSTW CZŁONKOWSKICH I KOMISJI EUROPEJSKIEJ, BY
PRZESTRZEGAJĄC ZASADY POMOCNICZOŚCI, W SWOICH OBSZARACH
KOMPETENCJI I NA ODPOWIEDNICH SZCZEBŁACH:

31. Propagowały rozwój wiedzy i badań naukowych oraz nadal wspierały normy i umiejętności, a także ewentualne mechanizmy współpracy transgranicznej służące ochronie i zabezpieczaniu kultury i dziedzictwa kulturowego oraz ich zachowaniu za pomocą środków cyfrowych w celu zwiększenia gotowości na sytuacje kryzysowe i poprawy odporności w państwach członkowskich.
32. Nadal chroniły i promowały wolność artystyczną i różnorodność kulturową w ramach wspierania kultury, dziedzictwa kulturowego i utworów audiowizualnych.
33. W dalszym ciągu wspierały rolę artystów oraz osób zawodowo związanych z sektorem kultury i sektorem kreatywnym z myślą o odporności.
34. Rozwały zachęcanie do inicjatyw eksponujących to, w jaki sposób kultura, dziedzictwo kulturowe i utwory audiowizualne, takie jak filmy, odzwierciedlają wspólne wartości i wspólną przeszłość, przyczyniając się tym samym do obrony wartości europejskich i odporności demokratycznej z myślą o przyszłości.
35. Rozwały zachęcanie do inicjatyw, które zwiększają zrozumienie kluczowej roli różnorodności kulturowej, dziedzictwa i praw kulturalnych we wzmacnianiu spójności, tożsamości i odporności społeczeństw.
36. Kontynuowały wysiłki na rzecz ochrony i promowania praw kulturalnych i różnorodności kulturowej wraz z organizacjami międzynarodowymi, takimi jak Rada Europy i UNESCO, oraz za ich pośrednictwem.
37. Rozwały zachęcanie do inicjatyw sprzyjających międzynarodowym stosunkom kulturalnym i dialogowi międzykulturowemu UE i jej państw członkowskich we współpracy z partnerami międzynarodowymi, takimi jak Rada Europy i UNESCO.
38. Nadal udzielały pomocy instytucjom i organizacjom zaangażowanym we wspieranie artystów z Ukrainy lub ochronę i odbudowę kultury i dziedzictwa kulturowego w Ukrainie, w szczególności ocenę szkód i ryzyka oraz planowanie wczesnej odbudowy, między innymi poprzez współpracę na forach wielostronnych.

ZWRACA SIĘ DO KOMISJI EUROPEJSKIEJ, BY:

39. Rozważyła działania na rzecz podnoszenia świadomości koncentrujące się na roli kultury, różnorodności kulturowej i językowej oraz dziedzictwa kulturowego w obronie wspólnych wartości i odporności demokratycznej w Europie, w tym w związku z inicjatywą „nowy europejski Bauhaus” oraz w ramach wdrażania przyszłej inicjatywy „kompas kultury”, której celem jest ukierunkowanie i wykorzystanie różnych wymiarów kultury.
 40. Przy pełnym poszanowaniu wolności artystycznej i bez ingerencji w treści uwzględniała promowanie wspólnych wartości i odporności demokratycznej w związku z inicjatywami wspierającymi kulturę, dziedzictwo kulturowe i utwory audiowizualne.
-

Dokumenty źródłowe

Następujące teksty prawne i dokumenty programowe mają znaczenie dla niniejszych konkluzji Rady:

- *Traktaty UE*
 - Traktat o Unii Europejskiej – wersja skonsolidowana z 2016 r. (Dz.U. C 202 z 7.6.2016)
 - Karta praw podstawowych Unii Europejskiej (2012/C 326/02)
- *Rada Europejska*
 - Konkluzje Rady Europejskiej z dnia 27 czerwca 2024 r. (EUCO 15/24)
- *Rada Unii Europejskiej*
 - Konkluzje Rady w sprawie podejścia UE do dziedzictwa kulturowego podczas konfliktów i kryzysów (dok. 9837/21)
 - Konkluzje Rady w sprawie dziedzictwa kulturowego jako strategicznego zasobu zrównoważonej Europy (Dz.U. C 183 z 14.6.2014)
 - Rezolucja Rady w sprawie planu prac UE w dziedzinie kultury na lata 2023–2026 (Dz.U. C 466 z 7.12.2022)
 - Konkluzje Rady w sprawie poprawy i wspierania dostępu do kultury (Dz.U. C 7446 z 13.12.2024)
 - Konkluzje Rady w sprawie wspierania młodych artystów i pracowników sektorów kultury i sektorów kreatywnych w rozpoczynaniu kariery zawodowej (Dz.U. C 3165 z 4.6.2025)

- *Komisja Europejska*
- Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów w sprawie europejskiego planu działania na rzecz demokracji (COM(2020)790)
- Komisja Europejska: Dyrekcja Generalna ds. Edukacji, Młodzieży, Sportu i Kultury, ECORYS i Hammonds, W., „Culture and Democracy: the evidence. How citizens’ participation in cultural activities enhances civic engagement, democracy and social cohesion: lessons from international research” [Kultura i demokracja: dowody. W jaki sposób uczestnictwo obywateli w działaniach kulturalnych wspiera zaangażowanie obywatelskie, demokrację i spójność społeczną: wnioski z badania międzynarodowego], 2023
- Komisja Europejska: Dyrekcja Generalna ds. Edukacji, Młodzieży, Sportu i Kultury, Recommendations from the European Commission-led expert group on the safeguarding of cultural heritage in Ukraine [Zalecenia kierowanej przez Komisję Europejską grupy ekspertów ds. ochrony dziedzictwa kulturowego w Ukrainie], 2024
- Komisja Europejska i Wysoki Przedstawiciel Unii do Spraw Zagranicznych i Polityki Bezpieczeństwa: wspólny komunikat do Parlamentu Europejskiego, Rady Europejskiej, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów w sprawie strategii na rzecz unii gotowości (JOIN(2025) 130 final)
- Zalecenie Komisji (UE) 2021/1970 z dnia 10 listopada 2021 r. w sprawie wspólnej europejskiej przestrzeni danych na potrzeby dziedzictwa kulturowego [EUR-Lex - 32021H1970 - EN - EUR-Lex https://eur-lex.europa.eu/eli/reco/2021/1970/oj/eng](https://eur-lex.europa.eu/eli/reco/2021/1970/oj/eng)
- Specjalne badanie Eurobarometr 562, Europeans’ attitudes towards culture [Podejście Europejczyków do kultury], sprawozdanie Eurobarometru, luty–marzec 2025 r., sporządzone na wniosek Komisji Europejskiej, Dyrekcji Generalnej ds. Edukacji i Kultury (DG EAC) i koordynowane przez Komisję Europejską, Dyrekcję Generalną ds. Komunikacji (DG COMM)

- *Parlament Europejski i Rada*
 - Decyzja Parlamentu Europejskiego i Rady nr 1194/2011/UE z dnia 16 listopada 2011 r. ustanawiająca działanie Unii Europejskiej na rzecz Znak Diedzictwa Europejskiego (Dz.U. L 303 z 22.11.2011, s. 1)
 - Decyzja Parlamentu Europejskiego i Rady nr 445/2014/UE z dnia 16 kwietnia 2014 r. ustanawiająca działanie Unii na rzecz Europejskich Stolic Kultury na lata 2020–2033 i uchylająca decyzję nr 1622/2006/WE (Dz.U. L 132 z 3.5.2014, s. 1)
 - Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2021/818 z dnia 20 maja 2021 r. ustanawiające program „Kreatywna Europa” (2021–2027) i uchylające rozporządzenie (UE) nr 1295/2013 (Dz.U. L 189 z 28.5.2021, s. 34)
- *Parlament Europejski*
 - Rezolucja Parlamentu Europejskiego z dnia 19 września 2019 r. w sprawie znaczenia europejskiej pamięci historycznej dla przyszłości Europy (2019/2819(RSP))
 - Rezolucja Parlamentu Europejskiego z dnia 14 grudnia 2022 r. w sprawie realizacji Nowego europejskiego programu na rzecz kultury i strategii UE w dziedzinie międzynarodowych stosunków kulturalnych (2022/2047(INI))
 - Sprawozdanie Parlamentu Europejskiego w sprawie realizacji Nowego europejskiego programu na rzecz kultury i strategii UE w dziedzinie międzynarodowych stosunków kulturalnych (2022/2047(INI))
 - Rezolucja Parlamentu Europejskiego z dnia 20 października 2022 r. w sprawie solidarności kulturowej z Ukrainą i wspólnego mechanizmu reagowania kryzysowego na rzecz odbudowy życia kulturalnego w Europie (2022/2759(RSP))
- *Rada Europy*
 - Konwencja ramowa Rady Europy o wartości dziedzictwa kulturowego dla społeczeństwa (konwencja z Faro, 2005)

- *Organizacja Narodów Zjednoczonych*
 - Powszechna deklaracja praw człowieka (PDPC, 1948)
 - Międzynarodowy pakt praw gospodarczych, społecznych i kulturalnych (1966)
 - Pakt na rzecz przyszłości przyjęty podczas Szczytu Przyszłości ONZ (Nowy Jork, 22–23 września 2024 r.)
- *UNESCO*
 - Konwencja haska z 1954 r. o ochronie dóbr kultury w razie konfliktu zbrojnego
 - Konwencja z 1972 r. w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego
 - Konwencja z 2001 r. o ochronie podwodnego dziedzictwa kulturowego
 - Konwencja z 2003 r. w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego
 - Konwencja z 2005 r. w sprawie ochrony i promowania różnorodności form wyrazu kulturowego
 - Światowa Konferencja UNESCO na temat Polityk Kulturalnych oraz Zrównoważonego Rozwoju: MONDIACULT 2022 – deklaracja:
<https://www.unesco.org/en/articles/unesco-world-conference-cultural-policies-and-sustainable-development-mondiacult-2022>
 - Światowa Konferencja UNESCO na temat Polityk Kulturalnych oraz Zrównoważonego Rozwoju: MONDIACULT 2025 – dokument końcowy – zobowiązanie ministrów kultury:
https://www.unesco.org/sites/default/files/medias/fichiers/2025/09/EN_MONDIACULT_Outcome_Document%20Final%2027.09.25.pdf?hub=171169

– *Inne*

- Karta z Porto Santo (2021), Karta z Porto Santo – Kultura a promowanie demokracji: w kierunku europejskiego obywatelstwa kulturowego i addendum młodych ludzi do karty z Porto Santo (2025)
 - Deklaracja z Cáceres wydana przez unijnych ministrów kultury 25–26 września 2023 r. podczas hiszpańskiej prezydencji w Radzie Unii Europejskiej
 - Niinistö, S., Razem bezpieczniej: wzmocnienie gotowości cywilnej i wojskowej oraz przygotowania w Europie (2024)
-